

ДЕМОГРАФСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ПРЕПОДАВАНЕТО НА РУСКИЯ ЕЗИК В СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ

Гл.ас. д-р Аглия Маврова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Фокус на настоящата статия е ситуацията на преподаването на руския език в средното училище, огледана през оптиката на четири демографски показателя – пол, възраст, професионален опит, интензитет на преподаването на руския език. За целта са анализирани резултати, получени от мащабно анкетно проучване, проведено сред учители по руски език, на което се отзоваха 238 души (36-ма от София и 202-ма от други градове и села на страната). Анализът на резултатите показва: застаряване на учителите по руски език, висока концентрация на преподаването на езика в града, избора на езика предимно като втори чужд. Въз основа на тези резултати се правят изводи, някои от които изглеждат обезпокоителни.

Ключови думи: демографски показатели; преподаване на руски език; средно училище

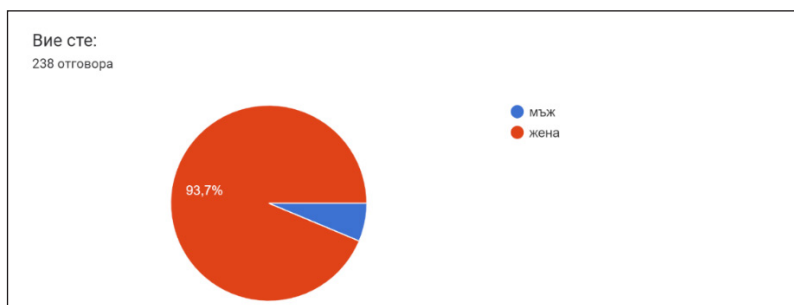
Въпросът за изучаването и преподаването на руския език в нашата страна се отличава с богата история в българската методическа наука¹⁾ и продължава да е център на изследователското внимание и до днес. Така например метаизследването на А. Радкова анализира солидни по обем и обхват данни, заети от службата за проучване на общественото мнение към Европейската комисия – „Евробарометър“, Националния статистически институт, Министерството на образованието и науката, „Гугъл Аналитикс“ и др. Въз основа на тези данни изследователката в съпоставителен план с четирите най-изучавани у нас западноевропейски езика изгражда мащабна визия на *ситуацията на изучаването* на руския език, обхващаща перспективи откъм „ролята на руския език в България, мястото му в българската образователна система и факторите, които определят мотивацията за изучаването му“ (Radkova 2012, 514).

Настоящата статия се фокусира върху *ситуацията на преподаването* на руския език в средното училище, като се опитва да отговори на въпросите *кой, къде и в кои* образователни етапи преподава езика през оптиката на четири демографски показателя – пол, възраст, професионален опит, интензитет на пре-

подаването на руския език. Данните по показателите са получени от мащабно анкетно проучване, проведено през месец май 2022 г. На него се отзоваха 238 учители по руски език, от които 36-ма от София и 202-ма от други градове и села от страната. За анализа на данните прилагаме комплексен (количествен и качествен) метод²⁾.

Резултати и анализ

– Пол

Фигура 1

Според резултатите по този показател (фиг. 1) убедително преобладават жените (93,7%), което е в съгласие и с други по-обхватни проучвания. Това според нас сочи, че учителската професия, като цяло, е по-предпочитана от жени, което може да се дължи на спецификата на професията, но и на социални и икономически фактори.

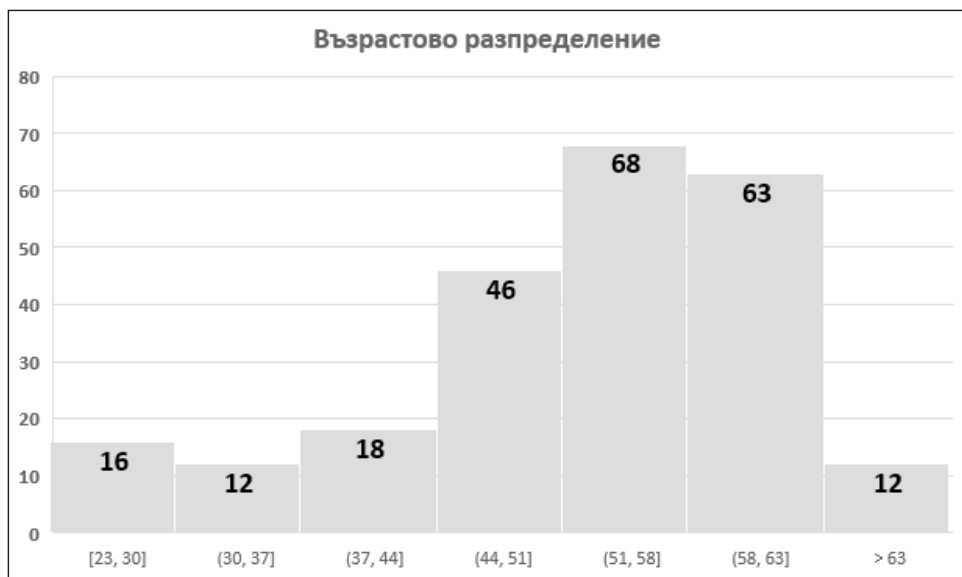
– Професионален опит в преподаването на руски език в средното училище

Фигура 2

Най-висок е процентът на учителите по руски език с професионален опит до 21 години (53,2%). Те са следвани от учителите с професионален опит до 31 години (24,7%). И най-малък процент са учителите с професионален опит над 31 години (22,1%). Съотношението между първата и втората група учители е малко над 2 пъти с превес на първата група, между първата и третата е почти 2,5 пъти. При разделянето на резултатите в две групи – до 21 години и над 21 години, ще забележим, че процентното разпределение между учителите по руски език с професионален опит до 21 години (53,2%), от една страна, и учителите с професионален опит над 21 години (46,8%), от друга страна, е почти еднакво (с малък превес от 6,4% на първите). Тук бихме могли да си зададем въпроса дали резултатът не е признак за възрастово подмладяване, като за целта получените резултати (фиг. 2) се подлагат на корелационен анализ с резултатите за възрастта на респондентите (фиг. 3).

– Възраст

Фигура 3

С най-висока средна стойност се обособяват две възрастови групи: 51 – 58 години и 58 – 63 години, като делът между тях е почти еднакъв (28,8% при учителите от 51 до 58 години и 26,8% при учителите от 58 до 63 години). С ниска средна стойност изпъква възрастовата група 44 – 51 години

(19,6%), а с най-ниска средна стойност се открояват четири възрастови групи: 37 – 44 години (7,7%), 23 – 30 години (6,8%), 30 – 37 години (5,1%) и над 63 години (5,1%), като последните две са с равни процентни стойности. При окрупняване на резултатите в две групи – до 50 години и над 50 години, процентното разпределение е 39,1:60,9, т.е. съотношението между двете групи е с чувствителен превес (приблизително 1,8 пъти) на респондентите на възраст над 50 години, при средна възраст 52 години³). Както се вижда, резултатите от възрастовото разпределение показват застаряване на колегиума. Защо тогава данните, получени от професионалния опит на респондентите (фиг. 2), задават сякаш обратна тенденция? Изглеждащото, на пръв поглед, „измамно“ несъответствие между данните по тези два показателя си обясняваме с това, че пропорционалността между тях е необичайна, тъй като някои от анкетираните на възраст над 50- или дори над 60-годишна възраст посочват малък брой години професионален опит като учители по руски език⁴). Отделен въпрос е дали застаряването на колегиума е вече норма, или тенденция, за което бе необходимо да проследим динамиката по показателите *възраст* и *професионален опит* на учителите по руски език от предходни години и въз основа на тях да направим корелационен анализ. Доколкото обаче такива статистически данни не открихме, този въпрос остава отворен.

– Интензитет на преподаването на руски език⁵

За резултатите по този показател данните за вида населено място, етапите на училищно обучение и класовете, в които преподават респондентите, оформихме в две конфигурации, едната от които установява интензитета на преподаването на руския език по класове и етапи на училищно обучение, другата – по вида населено място и етапи на училищно обучение.

– по класове и етапи

Таблица 1

Етап на училищно обучение	Начален				Прогимназиален			Гимназиален				
Преподаването на руски език по етапи (в %)	11%				22%			67%				
Класове	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Преподаването на руски език по класове (в %)	0.6	3.5	3.4	3.5	7.5	7.3	7.2	4.0	15.7	16.4	16.1	14.8

Разпределен по класове и етапи на училищно обучение, интензитетът на преподаването на руски език в средното училище очертава следната картина: най-малък е делът в началния етап (11%), в прогимназиалния той чувствително се покачва (22%) и най-голям е делът в гимназиалния етап (67%). Процентното разпределение между класовете в началния етап показва, че най-малка е тежестта в I кл. (0,6%), а от II кл. до IV кл. тя съвпада (3,5:3,4:3,5), като съотношението между I кл., от една страна, и II, III, IV кл., от друга, е почти 3 пъти в полза на II – IV кл. Процентната тежест между класовете в прогимназиалния етап също почти съвпада (7,5:7,3:7,2). Що се отнася до класовете в гимназиалния етап, наблюдаваме аналогична на класовете в началния етап динамика: най-малка е тежестта в първия от групата в етапа клас – VIII кл. (4,0%), а в следващите класове – от IX до XII кл., тежестта почти съвпада (15,7:16,4:16,1:14,8), като съотношението между VIII кл., от една страна, и IX, X, XI, XII кл., от друга, е средно 4 пъти в полза на IX – XII кл. Ниските стойности в I кл. и в VIII кл. сочат слабата избираемост на руския език като първи чужд и респ. преподаването му предимно като втори, дори трети чужд или като избираем или факултативен учебен предмет. Това според разписа на действащите учебни програми по руски език за общообразователна подготовка значи, че езикът основно се преподава в рамките на ниските равнища и по-точно на ниво А2.

– според вида населено място и етапите на обучение

Таблица 2

Етап на училищно обучение	Начален		Прогимназиален		Гимназиален	
Вид населено място	Град	Село	Град	Село	Град	Село
Преподаването на руски език според вида населено място в %	48%	52%	60%	40%	94%	6%

Таблица 3

Вид населено място	Град	Село
Преподаването на руски език според вида населено място в %	81%	19%

В началния етап делът на преподаване на руски език в града и селото е почти равен (с минимална разлика от 4% в полза на селото). Разликата между дела на преподаването на руски език в града и този в селото в прогимназиалния етап е вече осезаема (20%). И най-чувствителна е тя в прогимназиалния

етап (88%). С други думи, ако проследим динамиката на преподаването на руски език между отделните етапи, ще забележим, че с нарастването на етапа се увеличава и делът на преподаване на руски език в града спрямо този в селото (табл. 3), където съотношението е почти 4,3 пъти в полза на града. Прогресиращата вътрешна миграция от селото към града в прогимназиалния и гимназиалния етап е очаквана. В градовете са концентрирани по-голям брой и различни по вид и форми (общи и частни) образователни институции, а това значи повече и по-разнообразен избор по отношение на формите на преподаване на руски език (три различни при изучаване на езика, започнало от VIII кл., или като втори чужд при изучаване на езика, започнало от IX кл.), вида профил на преподаване на руски език (като задължителен или избираем предмет), вида подготовка по руски език с оглед на профила (профилирана или разширена подготовка), комбинацията с други чужди езици (което напр. може да „допълни“ хорариума на учител, преподаващ освен руски и друг език).

Въз основа на демографските данни можем да направим следните изводи:

1. Най-обезпокоителният факт е застаряването на колегиума, ако се ръководим от неговата средна възраст (повечето анкетирани са в предпензионна и дори следпензионна възраст). Това залага кръг от проблеми, чиято поява се дължи на редица наслагващи се фактори. В контекста на социално-икономическия фактор проблемът, който се очертава, е недостигът на учители по руски език, и то в краткосрочен план. Въпреки че през последните две години учителското възнаграждение в страната значително се подобри, с оглед на което се наблюдава и оживление в професията (например повече мъже започват да я избират; средната възраст на учителите „пада“), този финансов стимул, изглежда, далеч не е единственият начин за „привличане“ на повече млади учители, вкл. и по руски език. Проблематични все още остават въпросите, свързани с условията на работа, удовлетвореността от труда, чиято проверка включва освен заплащането и много други показатели, обобщени в изследванията като: „самата работа, професионалната автономия, учителският хорариум, отношенията с учениците, родителите, колегите и училищното ръководство“ (Gospodinov 2013, 66); негативната репутация на учителя в нашето общество, изразяваща се в пренебрежителното отношение към неговата дейност, постоянно нарастващите претенции към него, ниската обществена значимост на професията. Освен на социално-икономически причини проблемът с недостига на учители по руски език може да се дължи на културно-исторически и (гео)политически причини, изграждащи всички вкупом „образа“ на руския език, отношението към него, към носителите му, към Русия⁶⁾. От тази гледна точка днешната сложна в световен план ситуация подлага на изпитание ценностните, моралните избори на чо-

века, а геополитическото и икономическото са сякаш в безпрецедентна конкуренция. Предстои да видим как това ще повлияе върху мотивацията на младите хора да избират да бъдат и/или да се реализират като учители по руски език в средното училище. Вследствие на посочените фактори една крайна прогноза е възможното „свиване“ или отпадане на изучаването и преподаването на езика в отделни етапи на училищното обучение, а дори и „пропъждането“ му отвъд пределите на училищните стени.

2. Друг проблем, произтичащ от застаряването на колегиума, виждаме във възрастовия дисбаланс между изучаващите и преподаващите езика в средното училище. От една страна, е необходимо да си даваме сметка както за това *какви* ценности, културни модели и пр. предлагаме на учениците ние като личности и като професионалисти за страната, чийто език преподаваме, така и за това *как* тези ценности и модели транслираме пред „невръстните“ хора. От друга страна, може да се запита за границите на професионалното „битие“, като тук нямаме предвид опит(ност), какъвто по никакъв начин не оспорваме (особено при учителите със солиден трудов стаж). С оглед обаче на агресивното нахлуване на дигиталните технологии в съвременното образование с претенцията да отговорят на „дигиталното поколение“, учителите са подложени и на „още“ (допълнително) професионално „обновяване“, като са „изпращани“ на курсове, обучения, семинари, което, струва ни се, може още по-бързо да доведе до граници – физически, психологически, емоционални и пр. – на насищане или направо изтощаване, особено що се отнася до възрастово по-зрялата част от колегиума.

3. Трайно установената тенденция руският език в средното училище да се преподава като втори чужд език респ. на ниски нива на владееенето му, трябва да ни направи бдителни към избора на методите на преподаването му, които, както е известно, в голяма степен се различават от методите на преподаване на чуждия език, изучаван като първи чужд. Следователно този факт е необходимо да се има предвид при съставянето на нормозадаващите документи и педагогическите средства (учебни програми, учебници, помагала, методически ръководства и т.н.).

4. Урбанизацията на преподаването на руския език съвсем очевидно е обусловена от социално-икономически условия, които са ключов фактор за благополучието на човека. С оглед на тези условия учителите (в т.ч. и по руски език) имат възможност по-пълноценно да разгърнат професионалния си потенциал, имат по-голям избор на образователна среда, педагогически контексти, професионална реализация и изобщо за друг, различен житейски опит.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. например трудовете: на Кирил Бабов, на Емилия Гочева.
2. По въпроса вж. Vasileva 2021; Hristova-Peeva 2012.
3. Най-младият респондент е на 23 години, а най-възрастният – на 68 години.
4. Предполагаме, че най-вероятно става дума за преквалифициране, но доколкото анкетната карта не съдържа подобен въпрос, не бихме искали да спекулираме.
5. Интензитет или още заетост, натовареност на учител в отделен етап. За да получим резултати за този показател по класове и етапи на училищно обучение, ни бе необходимо да намерим обща величина за етапите. Нея получихме от данните за класа/класовете, в които респондентите преподават руски език, четиридесет и четирима от които посочват, че преподават в два (начален и прогимназиален или прогимназиален и гимназиален) етапа или и в трите етапа. Получената величина обща заетост е 281, като в начален етап тя е 31, в прогимназиален етап – 63, в гимназиален етап – 187, или в процентно изражение – 11:22:67 (табл. 1). При резултатите за интензитета според вида населено място, в което респондентите преподават руски език, ни послужи същата величина обща заетост, като в града тя е 228, а в селото – 53, или в процентно изражение – 81:19 (табл. 3).
6. Тези въпроси (и не само тези) са подробно анализирани в интересното метаизследване на А. Радкова „Изучение русского языка в славяноязычных странах Евросоюза“ (Radkova 2017).

ЛИТЕРАТУРА

- ВАСИЛЕВА, Д., 2021. *Развиване на когнитивни и метакогнитивни умения за четене в обучението по български език*. София: ИК „Авлига“.
- ГОСПОДИНОВ, Д., 2013. Удовлетвореност от труда при учителите – резултати от проведено емпирично изследване. В: *Българско списание за образование*. 2, 66.
- РАДКОВА, А., 2012. „Я русский бы выучил только за...“: ситуация использования и изучения русского языка в Болгарии. В: А. А. ГРАДИНАРОВА & Р. А. СПАСОВА (ред). *Русистика: язык культура, перевод. Юбилейная международная научная конференция*. София: „Изток – Запад“, 514 – 522.
- РАДКОВА, А., 2017. Изучение русского языка в славяноязычных странах Евросоюза. В: *Acta Universitatis Lodzianis*. 1(14), 125 – 133.
- ХРИСТОВА-ПЕЕВА, Н., 2012. *Литературното писане в училище*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

REFERENCES

- VASILEVA, D., 2021. *Razvivane na kognitivni i metakognitivni umeniya za chetene v obuchenieto po balgarski ezik*. Sofiya: Avliga.
- GOSPODINOV, D., 2013. Udovletvorenost ot truda pri uchitelite – rezultati ot provedeno empirichno izsledvane. V: *Balgarsko spisanie za obrazovanie*. 2, 66.
- RADKOVA, A., 2012. „Ya russkiy by vyuchil tol'ko za...“: situatsiya ispol'zovaniya i izucheniya russkogo yazyka v Bolgarii. V: A. A. GRADINAROVA & R. A. SPASOVA (red). *Rusistika: yazyk kul'tura, perevod. Yubileynaya mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya*. Sofiya: Iztok – Zapad, 514 – 522.
- RADKOVA, A., 2017. Izucheniye russkogo yazyka v slavyanoyazychnykh stranakh Yevrosoyuza. V: *Acta Universitatis Lodziensis*. 1(14), 125 – 133.
- HRISTOVA-PEEVA, N., 2012. *Literatutnoto pisane v uchilishte*. Sofiya: Sv. Kliment Ohridski.

DEMOGRAPHIC DIMENSIONS OF RUSSIAN LANGUAGE TEACHING IN SECONDARY SCHOOL

Abstract. The focus of this article is teaching Russian language in secondary school, viewed through the lens of four demographic indicators – gender, age, professional experience, intensity of teaching Russian language. For this purpose, the results obtained from a large-scale survey conducted among Russian language teachers were analyzed, to which 238 people responded (36 from the city of Sofia and 202 from other cities and villages of the country). The analysis of the results shows: a tendency towards aging of Russian language teachers, a high concentration of language teaching in the city, the choice of the language mainly as a second foreign language. Based on these results, conclusions are drawn, some of which seem disturbing.

Keywords: demographic indicators; Russian language teaching; secondary school

✉ **Dr. Aglaya Mavrova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-2505-529X

Faculty of Slavic Studies

Sofia University

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: amavrova@slav.uni-sofia.bg